

MIHÁLYI PÉTER

Kísérletek a nemzeti vagyon újraelosztására Magyarországon a 20. és 21. században

A 20. századi magyar történelem perspektívájából szemlélve a nemzeti vagyon kilencedik újraelosztására tett kísérletnek tekintem az Orbán-korszak egészét (ideértve az 1998–2002 közötti ciklust is). Az „államosítás versus privatizáció” dichotómia, amelyet korábbi munkáimban én is fenntartás nélkül használtam, nem igazán alkalmas az elmúlt 12 év elemzésére. Ma már látható, hogy Orbán Viktor igazi célja nem az államosítás. Az igazi cél az elitcsere, ami nem jelent szükségszerűen tulajdonosváltást a makrogazdasági szereplők (háztartások, vállalatok, állam) között. Sokkal fontosabbak az e három csoporton *belüli* tulajdonosváltások. Hogy ez államosítás vagy privatizáció útján történik, az másodlagos. Az állam mindenképpen rossz tulajdonos, akár vesz, akár elad. Ezek a jelen tanulmány legfontosabb aktuális üzenetei.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: B59, D31, D33, D72, D73.

Kilenc vagyon-újraelosztás

Nyilvánvaló tény, aminek igazolására itt és most nincs sem szükség, sem idő kitérni, hogy 2010-ben és az azt követő közel másfél évtizedben máig véget nem érő módon alapvető változások történtek a magyarországi viszonyokban. A „több mint kormányváltás, kevesebb mint rendszerváltás” szlogen, amelyet Orbán Viktor már első miniszterelnöksége kezdetekor, 1998-ban megfogalmazott, ezt tömören és pontosan adta vissza. Azt persze csak utólag látjuk világosan, hogy az első Orbán-kormány a kétharmados többség hiányában szándékaiból csak nagyon keveset tudott megvalósítani 1998 és 2002 között,¹ az ezt követő szociálliberális kormányok pedig visszatértek a harmadik magyar köztársaság alkotmányos jogi, gazdasági és

* A 2022. október 5-én megtartott székfoglaló előadás szerkesztett változata.

¹ Például azt, hogy az Országgyűlésben bevezette a háromhetenkénti ülésezést, és szisztematikusan akadályozta az ellenzéki kezdeményezések vizsgálóbizottságok megalakítását és működését.

politikai normáihoz. 2010 után azonban a minősített parlamenti többség előállt, és ez módot adott arra, hogy a második, harmadik és negyedik Orbán-kormány föl-számolja az 1989 és 2010 között kiépített, fékek és ellensúlyok rendszerén alapuló liberális demokráciát.

Ekképpen a kormánytöbbség 2010-ben átszabta a jogalkotási törvényt, 2011-ben leváltotta a Legfelsőbb Bíróság elnökét,² 2013-ban a választási törvények és részletszabályok módosításával csökkentette az országgyűlési képviselők számát, a kormánytöbbség pillanatnyi érdekei szerint 12 év alatt 300 (!) alkalommal módosították a választások lebonyolítására és a pártok finanszírozására vonatkozó szabályokat. A házszabály ismételt, átfogó érvényű módosításával, valamint az egyéni képviselői indítványok útján való jogalkotással a kormány *de facto* lenullázta az Országgyűlés jelentőségét, érvénytelenítette a 2012 előtti alkotmánybíróági döntéseket, a népszavazás jogintézményének megnyirbálásával pedig lehetetlenné tette, hogy a kormányt ezzel, a korábban a Fidesz által is használt jogtechnikával buktassa meg az ellenzék.

2022 végéig 1,2 millió külföldön élő magyarnak adtak állampolgárságot és ezzel választójogot is. Korlátozták a sztrájkjogot és a civil szervezetek³ működését. A bírák, ügyészek és közjegyzők nyugdíjkorhatárának 70-ről 62 évre történő leszállításával, 231 bíró és 107 ügyész azonnali felmentésével,⁴ az Alkotmánybíróság működési rendjének átalakításával, a teljes rendőri vezetés bíróság elé állításával⁵ Orbán a maga képére formálta az igazságszolgáltatást és a bűnüldözést.⁶

2021 végén a kormány átszabta a közigazgatási bíráskodás szervezetét is. Sok tekintetben megszüntették az állam és az egyház(ak) egyértelmű különállását. A legfontosabb helyi közszolgáltatások (közoktatás, egészségügy, közmű-kommunális ellátás) ágazati szabályai úgy módosultak, hogy az önkormányzatok feladatai és forrásai 30 százalékkal csökkentek, a kiadások GDP-hez viszonyított részaránya 12-13 százalékról 2014-re 7,6 százalékra csökkent, s ezzel Magyarország bekerült a *leginkább centralizált országok* csoportjába, ahová például Bulgária, Portugália is tartozik (Hegedüs-Péteri [2015]). A települési – és különösen

² A leváltott főbíró és a Magyar Állam jogvitáját 2016-ban az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) döntötte el – a főbíró javára. A 12 évre megválasztott legfőbb ügyészt még az első Orbán-kormány kényszerítette lemondásra 2000-ben.

³ A külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról szóló 2017. évi LXXVI. törvényt 2017 nyarán fogadták el, amely regisztrációra kötelezte az évi 7,2 millió forintnál több külföldi támogatásban részesülő egyesületeket és alapítványokat. Az Európai Bizottság azonnal kötelezettségszegési eljárást indított Magyarországgal szemben, majd megnyerte az Európai Unió Bírósága előtti pert is.

⁴ 2010-ben Magyarországon körülbelül 3000 bíró és 1600 ügyész dolgozott.

⁵ A második Orbán-kormány a 2006. őszi tévéostrom és más erőszakos tüntetések kapcsán az országos és a budapesti rendőrfőkapitányt, illetve közel tucatnyi magas rangú rendőri vezetőt vádolt meg nyilvánvalóan képtelen állítások és érvek alapján. A perek egészen 2017 februárjáig húzódtak, amikor is bűncselekmény hiánya és elévülés miatt végül mindenkit felmentettek a rendkívül súlyos vádak alól.

⁶ A „fiatal jogászok könnyebb munkához juttatása” címén 2011-ben született törvényt az Alkotmánybíróság, majd 2012 novemberében a luxemburgi Európai Unió Bírósága is diszkriminatív döntésnek minősítette. Ezt követően a vonatkozó jogszabályok megváltoztak, és a magyar jog összhangba került az uniós joggal. A bírósági működés nyolcéves értékeléséhez lásd a Fleck Zoltánnal készült terjedelmes interjút (Keller-Alánt [2018]).

a fővárosi – önkormányzatok gazdasági erejének megroggyanása azt is eredményezte, hogy a központi kormányzattal szembeni *lehetséges fékek és ellensúlyok* közül az egyik legfontosabb esett ki a rendszerből.

Az „új államalapítás”, a „jó állam”,⁷ az „illiberális társadalmi berendezkedés”⁸ és a Matolcsy György nevéhez fűződő „unortodox gazdaságpolitika” ideológiájának jegyében Orbán önálló nevet is adott saját rendszerének: nemzeti együttműködés rendszere (NER). Ennek lényegét fogalmazta meg egyoldalnyi terjedelemben a Nemzeti együttműködés nyilatkozata. Az Országgyűlés által 2010. június 14-én elfogadott politikai nyilatkozattal a „több mint kormányváltás, kevesebb mint rendszerváltás” ígéret egyértelmű megfogalmazást nyert. A jó állam kezdetben még baloldali jelszó volt a várt EU-csatlakozás kapcsán (Ágh [2003]), de nem tudott átütő erőt mutatni. Néhány évvel később jobboldali jelszóként lett inkább ismert (*Alexa és szerzőtársai* [2009], *Mészáros–Szócs* [2009]). Az idézett szerzők tollát minden esetben valamiféle harmadikutas illúzió vezette. Nem értik vagy legalábbis nem akarják elfogadni, hogy az állam mindenképpen rossz tulajdonos, akár vesz, akár elad. Ennek okát Kornai János már fél évszázaddal ezelőtt feltárta: így működik a puha költségvetési korlát (Kornai [1980]).

Hogy melyek a 2010 és 2022 között kiépült rendszer leglényegesebb jellemzői, s miképpen lehet a rendszert tömören és közérthetően névvel ellátni, arról kezdettől fogva vita zajlik. A „maffiaállam” metafora Magyar Bálinttól származik, aki ezt 1999-ben, az első Orbán-kormány regnálása idején fogalmazta meg először.⁹ A „zsaroló állam” Sajó [2001], az „autokrácia” Kornai [2011], az „etnocentríkusság” Pataki [2013], a „fasisztoid mutáció” Ungváry [2014], a „jövőt feláldozó kormányzás” Sárközy [2014],¹⁰ az „önkényuralom” és a „szelektív antikapitalizmus” Bauer [2016], [2017], a „maszkulin kultúra” Hadas [2018], a „vallási-politikai fundamentalizmus” Debreczeni [2020], a „séreلمي politikára épített nemzetpolitika” kifejezés Bokros [2020], a vezérállam

⁷ Sárközy Tamás meggyőzően bizonyította, hogy az „új államalapítás” és a „jó állam” koncepció ideológiai alapjait Stumpf [2006] és Navracsics [2011] dolgozta ki (Sárközy [2014] 118–128. o.). 2011 végén az Orbán-kormány még egy külön hivatali pozíciót is létesített erre a feladatra, így Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes, közigazgatási és igazságügyi miniszter egyik helyettesét, Gál András Leventét nevezték ki a „Jó állam fejlesztési koncepció” végrehajtásának összehangolásáért felelős kormánybiztossá. Ez a pozíció 9 hónapig létezett, utána nyom nélkül megszűnt.

⁸ „Az új állam, amit Magyarországon építünk, illiberális állam, nem liberális állam. Nem tagadja a liberalizmus alapvető értékeit, mint a szabadság, de nem teszi ezt az ideológiát az államszerveződés központi elemévé, hanem egy attól eltérő, sajátos nemzeti megközelítést alkalmaz.” Lásd Orbán nagy nyilvánosságot kapott, 2014. évi tusnádfürdői beszédét, ahol ezt a kifejezést először használta (<http://valasz.hu/itthon/orban-viktor-tusvanyosi-beszede-102474>).

⁹ 1999 novemberében az SZDSZ tisztújító küldöttgyűlést tartott, amelyen elfogadta a programalkotás előzetes elveit. Erre a küldöttek számára készült egy körülbelül 40 oldalas anyag 600-700 példányban, amelyben már akkor szerepelt a maffiaállam kifejezés, akárcsak Magyar Bálint beszédében. Ezzel párhuzamosan a Szabad Demokrata Hírlapban (akkor az SZDSZ ingyenes terjesztésű, 17 ezer példányban megjelenő lapjában) is szerepelt a programelőzetes egy zanzája, valamint a maffiaállam kifejezés is. (Magyar Bálint személyes közlése 2020. szeptember 15-én, e-mailben.)

¹⁰ Ezt úgy kell érteni, hogy a kormány olyan politikát folytat, amelynek előnyeit ő, hátrányait a következő kormányok élvezik. Más helyütt Sárközy a „nacionalizmus-etatizmus felé hajló, populista kormányzás” kifejezést használta (Sárközy [2014] 46. és 376. o.).

(*Führerstaat*) *Bolgár* [2022] politikai szókészletéből származik. Az „intézményesített csalás” (*ruling by cheating*) fogalmát Sajó [2021] vezette be.

Kezdetben úgy tűnt, hogy a változások legfontosabb dimenziója (ha tetszik, fogalmi kerete) az állami vagyont érintő változások összessége, amelyet egy könnyen értelmezhető és magyarázható, dichotóm struktúrában – „privatizáció *versus* (vissza)államosítás” és/vagy „magántulajdon *versus* állami tulajdon” – lehet és célszerű tárgyalni (*Voszka* [2020]). Korábbi könyveimben és cikkeimben én is a privatizáció fogalmát állítottam a középpontba (lásd például *Mihályi* [2010]), mert addig valóban ebben a keretben születtek az állami döntések. Ezt a megközelítést 2010 után is még évekig kétségek nélkül alkalmaztam írásban és a médiában elhangzott megnyilatkozásaimban is (*Mihályi* [2011], [2015a], [2016a]). Egyebek között azért, mert úgy tűnt, hogy a kormány hivatalos álláspontját képviselő politikusok is ebben a fogalmi keretben gondolkoznak.

Lássunk néhány jellemző idézetet.

„Nem kell kishitűnek lenni, mert ha egy kormány valakinek azt mondja, hogy legyen szíves adja vissza, annak nyomatéka van – nyilatkozta Orbán Viktor.”¹¹

„[A] bankoknál 60, a médiában 66, az energiaszektorban pedig 71 százalékról indultunk, de mára mindenhol többségbe került a magyar tulajdon – fejtette ki Orbán Viktor.”¹²

„Ennek a kormánynak az a küldetése, hogy a magyar cégeknek visszaszerezze a piacot, és a külföldieket kitegye az országból – fenyegetett Lázár János.”¹³

„Megmondtuk: aki helytelenül privatizációs vagyonhoz jutott a természetes monopóliumok területén – energia, szennyvíz, víz, csatorna –, attól vissza fogjuk venni, mert önként visszaadja. Mert olyanok lesznek a feltételek. Ez kiszámítható, csak nem szeretik. Mert olyanok lesznek a feltételek – fenyegetett Matolcsy György.”¹⁴

Számomra csak az évtized végén vált világossá, hogy valójában Orbán Viktor irányításával kezdettől fogva a nemzeti vagyon újraelosztása zajlik (*Mihályi* [2017], [2018a], [2018b]), és ezzel egyidejűleg és nem is titkolva egy meghatározott irányú szellemi-kulturális *örsekváltás* is, amelyre már a 20. század folyamán is volt több sikeres és sikertelen kísérlet (1. táblázat).

Korábban is, és most is az igazi cél a valóságos, személyekhez és nevekhez köthető *elitcsere*, ami azonban nem jelent szükségszerűen tulajdonosváltást

¹¹ A 2006-os választásra készülve nyilatkozta ezt Orbán egy Kőszegen fideszes vezetők számára megrendezett tanácskozás után 2005. augusztus 27-én (<http://index.hu/belfold/kamp1525/>).

¹² Orbán éwertékelő beszéde 2022. február 12-én (<https://kormany.hu/beszede-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-evterekelo-beszede-20220212>).

¹³ A miniszter nyilatkozata egy sajtókonferencián azt követően, hogy a Philip Morris és a Spar áruházlánc panasza nyomán az Európai Bizottság diszkriminatív adóztatás miatt felfüggesztett két újonnan kivetett adót. („Más adónemben, de fizetni fognak.” Népszabadság, 2015. július 17. https://adt.arcanum.com/hu/view/Nepszabadsag_2015_07/?pg=251&layout=s&query=L%C3%A1z%C3%A1r%20J%C3%A1nos).

¹⁴ Matolcsy 2012-ben a svábhegyi református templomban tartott előadást, amelyről hangfelvétel is készült (168 óra, 2012. november 30.). 2013 januárjában nagyjából ugyanezt a gondolatot ismételte meg Matolcsy a *Heti Válasz* hasábjain. Ez már nagyobb feltűnést is keltett (Add el a céged, vagy tönkretesünk! Index.hu, 2013. január 17. <https://index.hu/gazdasag/2013/01/17/matolcsy/>).

1. táblázat

A nemzeti vagyon újraelosztására tett kísérletek, 1918–2022

Sor-szám	Közeleltű megnevezés	Időtartam	Fontosabb intézkedések	Elsődleges cél	Másodlagos cél	Végeredmény
1.	Őszirozsás forradalom	1918. október 30.–1919. március 21. (142 nap)	Földosztás	A feudális rendszer megtörése	Szociális feszültségek enyhítése	A tulajdoni reformokat 1920 után visszavonták
2.	Tanács-köztársaság	1919. március 21.–augusztus 1. (133 nap)	Minden területre kiterjedő államosság, a mezőgazdaságban szövetkeztetésítés	Teljes társadalmi egyenlőség	Rövid távú gazdasági stabilizáció	
3.	Trianoni békeszerződés	1920-tól	Földreformok az utódállamokban	Az első világháború vesztes országainak megbüntetése	Új világhrend kialakítása a nemzeti önrendelkezés érvényesek elvei szerint	Az új határok 1945 után is
4.	Vagyonsváltás	1920–1924	Évenkénti vagyonsváltás (föld, értékpapírok)	Gazdaság stabilizálása	Részleges földosztás	A tervezett bevétel körülbelül egyharmada realizálódott
5.	Szelektív különadók	1938–1944	A magyar zsidóság vagyonának megcsapolása	Antiszemita ideológiai célok	Rendszertű társadalmi csoportok jutalmazása	1945-ig életben maradtak az intézkedések
6.	Szálasi-korszak	1944. október 16.–1945. március 28. (163 nap)				
7.	Szocializmus	1945–1962*	Teljes körű államosság	Tervgazdasági rendszer kiépítése	Társadalmi egyenlőség	Az államosság fontosabb lépései 1962-re lezárultak
8.	Rendszerváltás első évtizede	1991–1997	Igen széles körű, kezdetben nagyon gyors magánosítás	Visszatérés a piacgazdasághoz	Beilleszkedés a globálizáló világ gazdaságába	A legsikeresebb közép-európai rendszerváltó ország
9.	Orbán-korszak	1998–2022	Szelektív visszaállamosítás, szelektív adóztatás, ingyenes vagyonjuttatás	A végrehajtó hatalom Elitcsere mozgásterének szélesítése		A rendszerváltás során bekövetkezett változásokhoz képest minimális visszaállamosítás

* Figyelemre méltó, hogy az 1956-os forradalom heteiben a legfontosabb követelés a politikai elit leváltása volt, de nem merült fel a nyilvánosság előtt semmiféle tulajdoni reformra és/vagy a kapitalista piacgazdasági rendszer visszaállítására vonatkozó javaslat. *Forrás:* saját összeállítás.

a makrogazdasági szereplők (háztartások, vállalatok, állam) között. Sokkal fontosabbak az e három *csoporton belüli* tulajdonosváltások. A nagyvállalati szférából vegyük a Magyar Villamos Művek (MVM) példáját! Ez cég 2010-ben is és 2022-ben is 100 százalékban állami cég volt, de közben a cég vezetése folyton cserélődött. Hat vezérigazgató próbálta kiszolgálni a kormány folyton változó terveit. A kisvállalatok közül a dohányboltok példája is tanulságos. Ezek a cégek 2010-ben is magántulajdonban voltak, miként 2022-ben is – csak éppen szinte az összes boltban kicserélődtek a tulajdonosok a kormány által kikényszerített koncessziós pályáztatási rendszer következtében.

Természetesen ezek a vagyon-újraelosztási kísérletek nem voltak egyformák, mint arra *Magyar* [2015] (187–188. o.) igen helyesen rá is mutatott. A Horthy-korszak például egyáltalán nem célozta a gazdasági elit lecserélését. Kivételt ez alól a zsidó vagyoniok – nem is teljes körű – kisajátítása jelentett. A Horthy-korszak kormányai nem teremtettek új vagyonos osztályt, a cél csupán a keresztény középosztály pozícióinak erősítése volt. A vagyoniok elvétele faji alapon volt normatív, és nem egyedileg/esetileg önkényes. A második világháború után, 1949-ben a szocialista állampárt gyakorlatilag minden magántulajdont kisajátított, vagyis a vagyonvesztés osztályalapon volt normatív. A rendszer haszonélvezői alig részesültek valamiféle vagyoni juttatásban; kiegészítő jövedelmet, járadékvadászati lehetőséget kaptak csupán (*Mihályi–Szelényi* [2016], [2019a]). Ezzel szemben az Orbán-rendszerben a vagyoniok átcsoportosítása nem volt normatívnak mondható. A döntések egyediek voltak, amikor is egy-egy példából nem következett további hasonló fejlemény.

Látszat és valóság

A látszat és a valóság, a kormányzati oldalról elhangzó ígéretek és utólagos magyarázatok, illetve az egyes kormányzati intézkedések és gazdasági tranzakciók egymástól való eltérése a tárgyalt korszak egyik fontos jellemzője.

Könnyű belátni, hogy az valójában *nem államosítás*, amikor

- a köztulajdonon belül történnek a változások (amikor a kormány egy törvénymódosítással az önkormányzatok tulajdonát vagy az MTA intézeti hálózatát veszi el, alapítványokat hoz létre vagy szüntet meg, einstandolja a Színház- és Filmművészeti Egyetemet, stb.);

- a Magyar Nemzeti Vagyonkezelőtől (MNV Zrt.) 100 százalékos állami cégekhez, ágazati minisztériumokhoz, az MNB-hez vagy a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz csoportosítanak át cégeket, ingatlanokat vagy ingóságokat (például műkincseket), ha állami társaságból költségvetési intézményt csinálnak (például kórházak), stb.;

- külföldi cégeket extraadókkal, árszabályozással, működési engedély megtagadásával, per- és büntetőfenyegetéssel próbálnak „kipaterolni”;

- egy külföldi tulajdonban álló cég vagy intézmény megszűnteti a működését Magyarországon, és kivonul a piacról (például Nokia, Triumph, Sanoma, Uber, CEU);

- egy multinacionális cég magyar leányvállalatát magyar üzletemberek cégei vásárolják meg (például Tigáz, Praktiker, Pepsi Cola, Sberbank, Vodafone).

Azt is könnyű belátni, hogy az valójában *nem privatizáció*, amikor

- a kormányzat törvényalkotással olyan alapítványokat hoz létre, amelyek élén a kormány által kinevezett személyek állnak (például az úgynevezett közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványok – KEKVA);

- a kormányzat törvényalkotással 35 évre koncessziós szerződéseket köt kormányközeli – és bármikor lecserélhető – cégekkel;

- a Fideszhez közel álló médiatulajdonosok több mint 400 médiavállalkozást ingyenesen átadnak egy formálisan független alapítványnak (Közép-európai Sajtó és Média Alapítvány);

- különféle egyházak intézményeket, ingatlanokat vagy pénzt kapnak az államtól.¹⁵

Fontos leszögezni, hogy Orbán államosítási akciói jogi értelemben véve, az esetek túlnyomó többségében, valójában nem is voltak államosítások, és még kevésbé tekinthetők kisajátításnak. A kormányzat a törvények módosításával, árszabályozási eszközökkel és/vagy fenyegetéssel vette rá ellenfeleit a megadásra.¹⁶ Többnyire kivásárlás történt. Sőt a legnagyobb tranzakciók alapján kijelenthető, hogy többségükben „sweetheart deal”-ek voltak – vagyis inkább az eladók jártak jól, a magyar állam mindent túlfizetett.¹⁷ A kormány – az adófizetők pénzén – Moszkva (Mol), München–Berlin (MKB), Washington (Budapest Bank) és Bécs (Erste Bank, BÉT, Aegon és Union Biztosító) politikai támogatását igyekezett megvásárolni a visszavásárlások útján.¹⁸ Ez sikerült is! Hasonlóképpen több esetben is a reálisnál négyszer-öttször magasabb, „politikai” árat fizettek a vevők egyes médiumok megvásárlásakor (például Origo internetes hírportál, Pannon Lapok Társasága). Ilyenkor az történt, hogy a médiapiac uralása érdekében kormányközeli magáncégek – tulajdonképpen a kormány strómanjaiként – hajlandók voltak mélyen a zsebükbe nyúlni. Mint az egyik fontos, a piacot jól ismerő szereplő megfogalmazta:

„Ki lenne az a bolond, aki, ha ilyen árakkal kínálják meg, nemet mond?”¹⁹

¹⁵ „Szinte már arra is kapunk pénzt, amire nem kérünk” – nyilatkozta a katolikusok nevében Beer Miklós nyugalmazott váci püspök 2022-ben. De kaptak ingatlant olyan egyházak is, amelyek Magyarországon csak papíron léteznek. Példa erre a szír ortodox egyház, amely 2020-ban az emblematikus jelentőségű, egykor Kádár-villát kapta meg a magyar államtól ingyenes használatra.

¹⁶ A jövő szempontjából ezen a területen is történt egy fontos fejlemény. 2015 nyarán az Európai Unió Bírósága – a szerencsejáték-koncessziók elvonásával kapcsolatos perben – elvi érvennyel kimondta, hogy a magyar állam a jogalkotással okozott károk miatt is perelhető.

¹⁷ Ezt a megoldást Várhegyi Éva találóan „lelépési pénznek” nevezte (Várhegyi [2018]).

¹⁸ A folyamatnak ez a része sok tekintetben hasonlított a francia szocialisták 1981–1982-es államosítási kampányára. Akkor rövid idő alatt 49 nagy céget, illetve pénztintézetet vásárolt meg a kormány. Mint az utólagos elemzés kimutatta (Langohr–Viallet [1986]), az átlagos prémium +20 százalék volt, de volt olyan cég, amelynek tulajdonosai 44 százalékkal kaptak többet részvényeikért, mint amennyi a reális piac ár volt. Az efféle szívességi államosítások hatásán túlmenően a Orbán-kormányok fegyverzetvásárlással is igyekeztek megszerezni Washington és Berlin politikai támogatását.

¹⁹ Az idézet Pallagi Ferenc újságírótól, lapigazgatótól származik, aki ezt nyugdíjba vonulása alkalmából hozta nyilvánosságra. A fenti idézet folytatásaként Pallagi még ezt is mondta: „Az állam számára nem is nagy pénzről van szó. Eddig körülbelül 100 millió dollárt tett bele a Fidesz strómanjain keresztül a médiumok felvásárlásába, nem kell még egyszer ennyi, hogy az övé legyen az egész kóceráj.” (Pallagi [2016])

De arra is volt példa, hogy az állam – pontosabban az MNV Zrt. – olyan ingatlant vásárolt, amelyre a kormánynak semmi szüksége nem volt; a cél egy kiszemelt befektetői csoport gazdagítása volt.²⁰

Természetesen az iménti tagadó állításokat – „nem államosítás”, „nem privatizáció” – lehet kérdéssé is átformálni. Akkor mi az elmúlt 12 év történéseinek a lényege? Válaszunk erre a következő: területi centralizáció a közzférában, a relatív intézményi autonómiák megtörése (például iskolák, kórházak), a piaci verseny korlátozása koncessziós szabályozással (a dohányboltoktól a hulladékfeldolgozásig), szigorú árkontroll (lásd rezsicsökkentés, kamatszabályozás).

Centralizáció

Az újra-központosítás inkább eszköze, semmint célja volt az elitváltást erőltető politikának. Ezek a visszaállamosítási kampánynál súlyosabb és nehezebben korrigálható hatásokkal jártak. Végso soron ezt szolgálta a diszkriminatív, piac- és versenyellenes jogalkotás is (Mihályi [2016b]). Ez a szociálliberális koalíciók működésére sokkal kevésbé volt jellemző. Az újra-központosítás nemcsak a gazdaság versenyszféráját érintette, hanem ennél egy sokkal szélesebb kört. Mint az Orbán-rendszer egyik fő ideológusa már a kezdet kezdetén megfogalmazta, a feladat az, hogy az

„államgépezetet teljesen szét kell szedni, és újra össze kell rakni” (Teller [2009], [2014]).

Fenti gondolataimban megerősít minket a Fideszt belülről is jó ismerő Tölgyessy Péter egyik írása. Ő is úgy vélte, hogy a „régii elit” leváltásának és egy, a személyéhez „garantáltan” hű, új elit megteremtésének szükségessége valójában már 1994 óta alapcél volt Orbán számára. Az elitcsere, a Horthy-korszak szóhasználatát idéző „örségváltás” metafora egyfelől hatalomtechnikai lépéssorozat volt, de másfelől egyfajta szavazatvásárló, politikai-ideológiai ígért is. A Fidesz szerint – Tölgyessy szavait idézve –:

„El kell venni a rosszaktól a tulajdont, a javakat, az álláslehetőségeket, az életlehetőségeket, a sajtót, a gazdaságot, mindent, és oda kell adni a jó magyaroknak. A jó magyarok a Fideszhez közel álló elitek, akik majd jó teljesítményt fognak nyújtani, és ezzel a Fidesz ideológiája szerint tulajdonképpen az összes magyar jól jár majd.” (Tölgyessy [2016])

Több elemzőnek is feltűnt, hogy a második Orbán-kormány gyors ütemben meghozott intézkedései kísértetiesen emlékeztettek az 1945 utáni időszak államosításaira: az úgynevezett stratégiai pontok ellenőrzése, a közérdek hangsúlyozása az állítólag monopolhelyzetű energetika, a bankok és általában a nagyvállalatok ellenében (Voszka [2013]). Minden bizonnyal ezeket az érveket a kormányban és a kormánynak dolgozó közgazdászok többsége komolyan is gondolta. De nem volt igazuk.

²⁰ A budapesti Pollack Mihály téri mélygarázs megvásárlásának háttere csak 2019-ben derült ki, az úgynevezett Borkai-botrány kapcsán. A 3,65 milliárd forintos vételár háromszorosa volt a reális értéknek; a haszon egy Kagami nevű luxemburgi céghez került, amely a győri Paár Attila és az Orbán Viktor vejeként ismert Tiborcz István köréhez állt közel (Rádi [2017]).

A sarcolással büntetett vállalkozások és cégek többsége korábban sem működött extraprofitál, nem volt monopolhelyzetben, sőt még oligopolhelyzetben sem (például patikák, trafikok). Az energia- és más közműcégek esetében az Orbán-rendszer maga számolta fel azt a versenypiacot, amely az 1995 utáni öt-tíz évben már beindult az újonnan alakult magáncégek belépését követően. Valójában egyfelől az történt, hogy a kormány olyan szolgáltató és termelő cégek ellen lépett fel, amelyek működése helyhez kötött (vagyis nem exportálható termékeket gyártanak), s ezért nem tudnak kimenekülni a kormány szorításából, nem vihetik át a termelésüket egy szomszédos országba.

Mi történt az állami vagyonnal?

Hogy pontosan mi történt az állami vagyonnal 2010 után, azt a kortársaknak igen nehéz volt nyomon követni – két okból is. Egy 2015 májusában elfogadott salátatörvény keretében az Országgyűlés kiterjesztette az állami tulajdonú cégek adatainak titkosítását.²¹ S minthogy nem láthatunk bele a döntéshozók fejébe, és csak kevés olyan interjú vagy memoár született, amelyek elárulnák az egyes döntések hátterét, utólag is csak sejteni lehet, hogy milyen megfontolások vezettek az újra-államosításhoz és az újra-központosításhoz. Másfelől megszűnt az egységes állami vagyonnyilvántartás – a megmaradt és az újonnan alapított állami cégek a minisztériumok (sőt pontosabb úgy fogalmazni: a miniszterek) között lettek szétszórva. De az adatok teljességében sem lehetünk biztosak. A 2. táblázat adatait csak alsó határértékek becsléseinek tekinthetjük.

A 2. táblázat összegző sorában egy közel négyezer milliárd forintos tétel szerepel. Ez első ránézésre hatalmas szám, de az időszak kumulált GDP-jéhez képest eltörpül – kevesebb, mint 1 százalék. És van egy másik összehasonlítási alap: a KEKVA-alapítványoknak juttatott vagyon körülbelül ugyanekkora lehetett ebben az időszakban (3-4 ezer milliárd forint.)

²¹ Így például állami tulajdonban álló energetikai cégek szerződésai 5–30 évig nem ismerhetők meg, ha ez az érintett cégek számára versenyhátrányt okozna, vagy jogos pénzügyi gazdasági és piaci érdekeket sértene (HVG, 2017. december 7.).

2. táblázat

Az Orbán-kormányok államosítási tranzakciói, 2010–2022
(minden ismertté vált tranzakció, beleértve az önkormányzatok vásárlásait is)

	Érintett társaságok száma	Részvény-, üzletrész- és ingatlanvásárlási tranzakciók	
		értéke (milliárd forint)	részaránya (százalék)
<i>Részvényvagyon</i>			
Energetika	18	1481	38
Pénzüstintézetek ^a	150	690	18
Egyéb közművek	4	34	1
Távközlés-informatika, közlekedés	12	522	13
Feldolgozóipar	5	37	1
Vegyes ^b	27	206	5
<i>Részvényvagyon összesen</i>	216	2970	76
A magánnyugdíjpénztáraktól (ingyenesen) átvett részvényvagyon	n. a. ^c	297	8
Részvényvagyon magánnyugdíjpénztárakkal együtt	..	3267	84
Ingatlanok ^d	..	432	11
Termőföld	..	132	3
Egyéb intézmények, ingóságok	..	82	2
<i>Állami vagyon mindösszesen</i>	..	3913	100
A 2010–2022. évi kumulált GDP százalékában	..	0,8	

^a Ebből 128 takarékszövetkezet.

^b Ebből 19 vállalkozás 2016-ig visszaállamosított PPP vállalkozás.

^c A pénztári vagyonban devizában denominált külföldi részvények is voltak, összesen 98,1 milliárd forint értékben. A magyar részvények közül hét a BÉT-en is forgott.

^d Ezek túlnyomó része a csődbe ment devizahitelesektől visszavásárolt magánlakás volt (körülbelül 30 ezer).

Forrás: saját gyűjtés.

Magyarázat Max Weber szellemében: „nem lopták, kapták”

Kapitalisták nélkül nem lehet kapitalizmust csinálni. Szelényi Ivánnal közösen írt munkáinkban arra a következtetésre jutottunk, hogy a szocializmusból a kapitalista piacgazdaságra való átmenet idején mindenütt szükségszerűen visszatért két, a feudalizmusból ismert tulajdoni forma, a *patrimoniális* és a *prebendális* tulajdon (Mihályi–Szelényi [2019a], [2020]).

A patrimoniális tulajdon leginkább látható módon Oroszországban jelent meg. A Jelcin család kinevezett egy új nagyburzsoáziát, oligarchákat, akik egyfelől kvázimagántulajdonosként viselkedtek, de politikai szerepük is meghatározó volt. 2010 után Magyarországon kezdett teret nyerni a prebendális tulajdonlás, ami bizonytalan tulajdonlást jelent. Aki ilyen vagyonhoz jutott, az nem lehetett és nem is lett Orbán riválisa, oligarcha vagy afféle helyi kiskirály (*Mihályi* [2020]). Orbán a neki alávetett elit tagjainak kénye-kedve szerint adja a vagyont. A kiválasztott kedvencek a közbeszerzések, az EU-juttatások jelentős részének megszerzése, a földbérlet, valamint az ingatlanpiacon kivívott kedvező pozícióik révén váltak és válnak egyre gazdagabbá. Ez nem korrupció, legfeljebb hivatali visszaélés az osztogatást bonyolító állami tisztviselők részéről.

A történelmi régmúltból feltámasztott tulajdoni formák, a prebendális és patrimoniális tulajdon semmilyen értelemben nem tekinthető lopásnak (*Mihályi-Szelényi* [2021]). Akik a jelenlegi, patrónus módjára viselkedő kormányfő, kormány és kormányzat támogatóit, azok a tranzakciók túlnyomó részében jogszerűen gazdagodtak meg. Privilegizált helyzetük nem abból adódott, hogy nekik szabad volt lopni, hanem abból, hogy a kormány a jogszabályokat, a közbeszerzési pályázatokat, az ingyenes EU-pénzek szétosztását és a kormányközeli bankok által nyújtott hitelek konstrukcióit is úgy alakította, hogy ők nyerjenek, s ezáltal áron alul vagy akár ingyen is kaphattak vagyont, s amikor ezek a cégek eladói pozícióba kerülnek, akkor járadékvadász módján aránytalanul magas árakat szabhatnak meg. Tetszik, nem tetszik, nincs lopott vagyon, amelyet egy következő választás után vissza lehetne venni, és ha még lenne is erre mód, annak nagyságrendje nem akkora, amekkorával önmagában finanszírozni lehetne egy átütő társadalmi és gazdasági reformot. Egy dologra azonban okkal lehet számítani. Ha megbukik az Orbán-rendszer, akkor a 12 év során felhalmozott vállalati vagyon jó része értékét fogja veszteni, amikor megszűnik piacaik eddigi kormányzati védeltsége, a monopolhelyzet és az ebből keletkező járadék. Az ebből szerzett jószág egy része ebből fog elveszni.

Összegzés

A 2010 utáni fejleményeket a magyar történelem perspektívájából szemlélve úgy is fogalmazhatunk, hogy a nemzeti vagyon kilencedik újraelosztására tett kísérletnek kell tekinteni az Orbán-rezsim működését. A korábbi történelmi példákkal összehasonlítva (*1. táblázat*) az újdonság abban áll, hogy – mint ezt *Ungváry* [2014] átütő erejű munkájában levezette – ez az újraelosztási kísérlet nem rasszista és nem osztályharcos ideológiára épült, hanem az absztrahált „mi” és „ők” megkülönböztetésére. Bárki javára és bárki ellen alkalmazható. „Másoktól” kell elvenni, hogy „nekünk” legyen – merthogy „eddig ti voltatok hatalmon, most mi jövünk”.²²

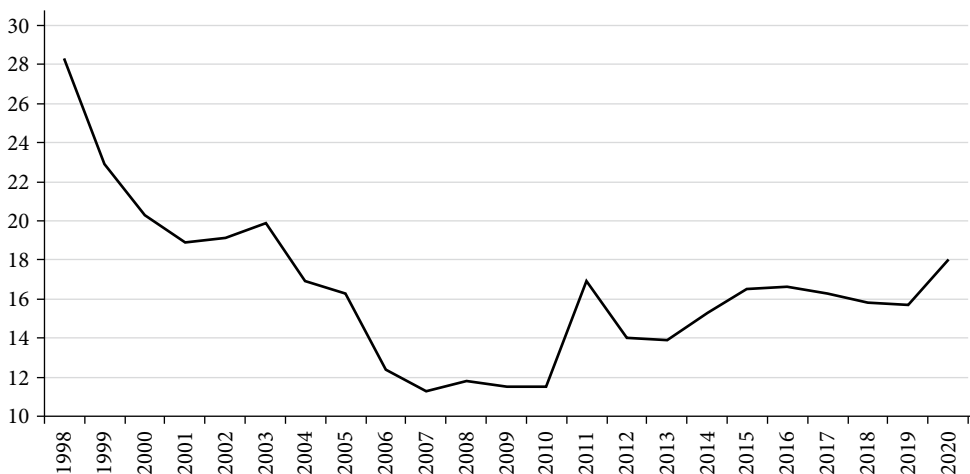
²² Ezt a szállóigévé vált fordulatot először Kerényi Imre színházrendező és -igazgató használta még 2013-ban. Öt évvel később ezt Orbán maga is megismételte Tusnádfürdőn tartott szokásos évi programadó beszédében.

Össességében mégsincs ok a teljes elkeseredésre. Az orbáni korszak magántulajdon-ellenes és piacromboló politikája felmérhetetlen károkat okozott, de nem tudta átépíteni az országot „pincétől a padlásig” – miként azt a már idézett Tellér Gyula vagy Kövér László, az Országgyűlés elnöke, Orbán legközvetlenebb harcostársa célként is meg eredményként is megfogalmazta.²³ Pontosabban szólva, az Orbán-rezsim 12 év alatt sem tudta alapvetően megváltoztatni a köztulajdon és a magántulajdon 1989 és 2010 között kialakult, egymáshoz viszonyított arányát.

1. ábra

A kormányzat által tulajdonolt részvényvagyon az éves GDP százalékában, 1998–2020

Százalék

Forrás: Eurostat.

A „pincétől a padlásig” mindenre kiterjedő átrendezés, az „elitváltás” leginkább az állami tulajdon és a közszféra rendszerein *belül* valósult meg. Tény, hogy lecserélték

- az Alkotmánybíróság tagjait,
- a bírói karnak, a közigazgatási bíróság szervezeti rendszerének, a bírósági végrehajtóknak a jó részét,
- a rendőrség és az ügyészség vezetését,
- az állami vállalatok vezetőit,
- az iskola- és kórházigazgatókat, az állam által működtetett színházak és más kulturális intézmények vezetőit stb.

De ettől még az irányításuk alá tartozó vagyon továbbra is közvagyon maradt. A tulajdonlás szempontjából tehát a nemzeti vagyon kilencedik újraelosztási kísérlete nem

²³ Kövér László hozzászólása Nagyatádon 2017. március 29-én a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) kerekasztal-beszélgetésén (<https://www.sonline.hu/kozelet-somogy/2017/03/kover-laszlo-pincetol-a-padlasig-atepitettuk-az-orszag-epuletet>).

sikerült, vagy csak nagyon kis mértékben. A közsférán belüli őrségváltás viszont szinte minden területen megvalósult.

Nem következett be az 1990 után felhalmozott családi vagyonok lenullázódása sem, mint ahogyan az a korábbiakban többször is megtörtént. Még csak az sem igaz, hogy a kormány üldözte volna el azokat a magyar milliárdosokat, akik az elmúlt 12 év során kivitték vagyonukat az országból (Várszegi Gábor, Tamás István, Erdős Ákos, Gattyán György, Erdély Zsigmond, Andy Vajna özvegye, Tiborcz István stb.). Többségük magától ment el. A külföldi tőke belső arányai sem változtak 2010 után. A fennhangon hirdetett „keleti” és „déli” nyitás a statisztikai adatokban nem tükröződik vissza. Az orosz és a kínai tőke aránya nem nőtt érdemben az EU-tagországok vagy az Egyesült Államok kárára. S mint a legutóbbi évek fejleményei mutatták, továbbra is az az alaphelyzet, hogy amikor a magyar kormány váratlan likviditási problémával szembesül, akkor csak a nyugati pénzpiacokról tud hiteleket felvenni.²⁴

Várhegyi [2018] találó megfogalmazása szerint az orbáni kapitalizmusellenes reformok – azok is, amelyeket komolyan gondolt, és azok is, amelyek csak jelszavak szintjén léteztek – ugyanolyan logika alapján voltak lényegében eredménytelenek, amilyen szerint az 1968-as reform a szocialista rendszer átalakításával vallott kudarcot. Akkor az állami tulajdonlás és a Szovjetunióhoz való nagyon erős és közvetlen politikai kötődés miatt nem lehetett elérni az államszocializmus visszaszorulását, 2010 után a multinacionális vállalatok jelenléte és Magyarország NATO-, EU- és IMF-tag-sága jelent áttörhetetlen akadályt az ellenreformok számára. A 2010-es „fülkeforradalomból” – egyelőre – nem lett valódi forradalom. A nemzeti vagyon újraelosztása során a magántulajdon érdemben nem szorult vissza.

Az újra-központosítás viszont – ami értelemszerűen jórészt az állami szférán belül történt – kétségkívül megroggyantotta a harmadik köztársaság alkotmányos rendjét, a települési önkormányzatok relatív autonómiáját, átrendezte a közoktatást, a felsőoktatást, az egészségügyet, a tudományt. Ezek korrekciója sokkal több időt fog igényelni, mint az államosítások következményeinek visszafordítása egy újabb privatisációs hullámmal.

Hivatkozások

- ÁGH ATTILA [2003]: A második államalapítás. *Mozgó Világ*, 29. évf. 3. sz. 60–70. o.
- ALEXA KÁROLY–ANDRÁSFALVY BERTALAN–ÁNGYÁN JÓZSEF–BAYER ZSOLT [2009]: Új államalapítás. Kecskeméti Lapok Kft.
- BAUER TAMÁS [2016]: Felszabadulni, de hogyan? Népszabadság, május 21. http://nol.hu/velemen/felszabadulni-de-hogyan-1616395?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202303.
- BAUER TAMÁS [2017]: A „maffiaállam” hamissága. *Élet és Irodalom*, 61. évf. 9. sz. <https://www.es.hu/cikk/2017-03-03/bauer-tamas/a-maffiaallam-hamissaga.html>.

²⁴ Az Államadósság-kezelő Központ 2021. szeptember 14-én minden idők legnagyobb adósságkibocsátását bonyolította le, amikor 7, 10 és 30 éves kötvényeket helyezett el a nyugati piacokon, összesen több mint 4 milliárd euró értékben (<https://akk.hu/content/path=USDHUN21>).

- BOKROS LAJOS [2020]: Fény helyett mocsár. A magyar külpolitika erkölcsi csődje. Élet és Irodalom, 64. évf. 38. sz. <https://www.es.hu/cikk/2020-09-18/bokros-lajos/feny-helyett-mocsar.html>.
- BOLGÁR GYÖRGY [2022]: Orbán-puzzle. Kocsis Kiadó, Budapest.
- DEBRECZENI JÓZSEF [2020]: Antall nem akart „keresztény Magyarországot”. Élet és Irodalom, 64. évf. 29. sz. <https://www.es.hu/cikk/2020-07-17/debreczeni-jozsef/antall-nem-akart-kereszteny-magyarorszagot.html>.
- HADAS MIKLÓS [2018]: Nincs remény. Vázlat a magyar nemzeti gyűlöletközösség elmúlt száz évéről. Élet és Irodalom, 62. évf. 6. sz. <https://www.es.hu/cikk/2018-02-09/hadas-miklos/nincs-remeny.html>.
- HEGEDÜS JÓZSEF–PÉTERI GÁBOR [2014]: A helyi önkormányzatok államosítása. Megjelent: *Magyar* [2014] 331–355. o.
- KELLER-ALÁNT ÁKOS [2018]: Fleck Zoltán: „A bíróságok soha nem csinálnak forradalmat.” Magyar Narancs, március 29. <https://magyarnarancs.hu/belpol/fleck-zoltan-a-birosagok-soha-nem-csinálnak-forradalmat-110236>.
- KORNAI JÁNOS [1980]: „Kemény” és „puha” költségvetési korlát. Gazdaság, 14. évf. 4. sz. 5–19. o. Megjelent még: A puha költségvetési korlát. Kornai János válogatott munkái. IV. kötet. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014, 97–112. o.
- KORNAI JÁNOS [2011]: Számvetés. Népszabadság, január 6. Megjelent még: Látlelet. Tanulmányok a magyar állapotokról. HVG Kiadói Rt., Budapest, 2017, 19–47. o.
- LANGOHR, H. M.–VIALLET, C. J. [1986]: Compensation and Wealth Transfer in the French Nationalizations 1981–1982. *Journal of Financial Economics*, Vol. 17. No. 1. 273–312. o.
- MAGYAR BÁLINT (szerk.) [2013, 2014, 2015]: Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. 1–3. kötet, Noran Libro Kiadó, Budapest.
- MÉSZÁROS LÁSZLÓ–SZŐCS GÉZA (szerk.) [2009]: Új államalapítás. Mit kíván a magyar nemzet. Kecskeméti Lapok Kft.
- MIHÁLYI PÉTER [2010]: A magyar privatizáció enciklopédiája. 1–2. kötet. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Pannon Egyetemi Kiadó, Budapest–Veszprém. <https://mek.oszk.hu/18300/18366/18366.pdf>.
- MIHÁLYI PÉTER [2011]: Ki a jó gazdája az állami vagyonnak? Galamus.hu, február 10. http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=51745&limitstart=4.
- MIHÁLYI PÉTER [2015a]: A privatizált vagyon visszaállamosítása Magyarországon, 2010–2014. MTA KRTK KTI, Műhelytanulmányok, MT-DP-2015/7. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1507.pdf>.
- MIHÁLYI PÉTER [2015b]: Rossz rendszerek ráncai. Miért mélyek a populisták antikapitalizmus társadalmi gyökerei Magyarországon? *Mozgó Világ*, 6. sz. 3–23. o.
- MIHÁLYI PÉTER [2016a]: Privatizáció és államosítás Magyarországon a 17–18. században. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 11. sz. 1217–1245. o.
- MIHÁLYI PÉTER [2016b]: Diszkriminatív, piac- és versenyellenes állami gazdaságpolitika Magyarországon, 2010–2015. MTA KRTK KTI, Műhelytanulmányok, MT-DP 2016/7. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1607.pdf>.
- MIHÁLYI PÉTER [2017]: Hol élünk? Az Orbán-rendszer logikája. *Mozgó Világ*, 43. évf. 7–8. sz. 3–16. o.
- MIHÁLYI PÉTER [2018a]: Rendszerváltás és elitcsere 1945 után. MTA KRTK KTI, Műhelytanulmányok, MT-DP 2018/13. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/08/MTDP1813.pdf>.

- MIHÁLYI PÉTER [2018b]: Az Orbán-korszak mint a nemzeti vagyon 6. újraelosztási kísérlete. MTA KRTK KTI, Műhelytanulmányok, MT-DP 2018/14. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/08/MTDP1814.pdf>.
- MIHÁLYI PÉTER [2020]: Oligarchák nincsenek, maffiózók csak voltak. Adalékok a magyar rendszerváltás értelmezéséhez. *Mozgó Világ*, 64. évf. 9. sz. 45–56. o.
- MIHÁLYI PÉTER–SZELÉNYI IVÁN [2016]: Járadékvadászat Nyugaton és Keleten. 168 óra, 31. sz. 40–41. o.
- MIHÁLYI PÉTER–SZELÉNYI IVÁN [2019a]: A járadék szerepe a szocialista gazdaságból való átmenetben. Megjelent: *Szelényi Iván: Tanulmányok az illiberális posztkommunista kapitalizmusról, 2014–2018*. Corvina Kiadó, Budapest, 214–243. o.
- MIHÁLYI PÉTER–SZELÉNYI IVÁN [2019b]: Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality. The Top 20%. Palgrave-Macmillan (Springer), Cham.
- MIHÁLYI PÉTER–SZELÉNYI IVÁN [2020]: Varieties of Post-communist Capitalism: A comparative analysis of Russia, Eastern Europe and China. Series: Studies in Critical Social Sciences, Vol. 157. Brill.
- MIHÁLYI PÉTER–SZELÉNYI IVÁN [2021]: Lopták vagy kapták? Élet és Irodalom, 65. évf. 26. sz. <https://www.es.hu/cikk/2021-07-02/mihalyi-peter-szelenyi-ivan/loptak-vagy-kaptak.html>.
- NAVRACSICS TIBOR [2011]: A magyar állam és közigazgatás reformja. Megjelent: *Sándor Péter–Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2010-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest.
- PALLAGI FERENC [2016]: A Népszabadság bezárásának erkölcsi bűne a Fideszt terheli. HVG, november. 10.
- PATAKI FERENC [2013]: Hosszú menetelés. A Fidesz-jelenség. Kossuth Kiadó Zrt., Budapest.
- RÁDI ANTÓNIA [2017]: Nem nyomoznak a Pollack Mihály téri mélygarázs ügyében. Átlátszó. hu, július 25. <https://blog.atlatszo.hu/2017/07/nem-nyomoznak-a-pollack-mihaly-teri-melygarazs-ugyeben/>.
- SAJÓ ANDRÁS [2001]: A vesztegethető államtól a zsaroló államig. *Mozgó Világ*, 27. évf. 7. sz. <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00019/jul1.htm>.
- SAJÓ ANDRÁS [2021]: Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracy. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/9781108952996>.
- SÁRKÖZY TAMÁS [2014]: Kétharmados túlzáskormányzás – avagy gólerős csatár a mély talajú pályán. Park Könyvkiadó, Budapest.
- STUMPF ISTVÁN [2006]: Új államépítés. Alkotmányos és kormányzati kihívások. Megjelent: *Gombár Csaba (szerk.): Túlterhelt demokrácia. Pénzügykutató Rt.–Századvég*, Budapest, 82–84. o.
- TELLÉR GYULA [2009]: Rendszer-e a rendszerváltás rendszere? *Nagyvilág*, 54. évf. 11. sz. 979–992. o.
- TELLÉR GYULA [2014]: Született-e „Orbán-rendszer” 2010 és 2014 között? *Nagyvilág*, 59. évf. 3. sz. 346–367. o.
- TÖLGYESSY PÉTER [2016]: Magyarországon a válság negyven éve állandó. Infostart, május 5. <https://infostart.hu/belfold/2016/05/05/tolgyessy-peter-magyarorszag-a-valsag-negyven-eve-allando>.
- UNGVÁRY KRISZTIÁN [2014]: Tettesek vagy áldozatok. Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből. Jaffa Kiadó, Budapest.
- VÁRHEGYI ÉVA [2018]: Nemzetközi együttműködők. Magyar Narancs, február 11. <https://magyarnarancs.hu/egotrip/ekotrip-110983>.

VOSZKA ÉVA [2013]: Államosítás, privatizáció, államosítás. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 12. sz. 1289–1317. o.

VOSZKA ÉVA [2020]: Állami vagy magántulajdon? Adalékok egy dichotómia értelmezéséhez. *Akadémiai székfoglaló. Közgazdasági Szemle*, 67. évf. 12. sz. 1193–1216. o. <http://dx.doi.org/10.18414/Ksz.2020.12.1193>.

Kedves Szerzőink!

Az MTA Könyvtár és Információs Központtal együttműködve cikkeinket ellátjuk a CrossRef-nél regisztrált DOI-azonosítóval. Ezért kérjük, hogy a *Hivatkozásokban* tüntessék fel a művek DOI-azonosítóját (természetesen sokszor előfordul, hogy nincs ilyen). A DOI a következő linkre kattintva kereshető meg: <http://search.crossref.org>.

Például:

BOLDRIN, M.–MONTES, A. [2005]: The intergenerational state. Education and pensions. *Review of Economic Studies*, Vol. 72. No. 3. 651–664. o.

A hivatkozott tételt bemásoljuk a keresőmezőbe, a találati listából pedig kiválasztjuk a megfelelő tételnél lévő hivatkozást, és beszurjuk a hivatkozás végére: BOLDRIN, M.–MONTES, A. [2005]: The intergenerational state. Education and pensions. *Review of Economic Studies*, Vol. 72. No. 3. 651–664. o. <https://doi.org/10.1111/j.1467-937x.2005.00346.x>.

Ne feledkezzenek meg a beszurtt hivatkozás hiperhivatkozásként való megjelenéséről a kéziratban!

A CrossRef-nél regisztrált DOI növeli a cikkek láthatóságát, könnyíti az adott, kapott hivatkozások összesámlálását!